

مجله پژوهش در آموزش زبان و ادبیات عرب

دوره چهارم، شماره پنجم، پاییز ۱۴۰۱

رویکرد غوطه‌وری تعاملی و اثربخشی آن به‌عنوان یک استراتژی جهانی در آموزش زبان عربی

* مهدی شفائی^۱بهرز بامدادی^۲حمید مهماندوست^۳

چکیده

نظر به اهمیت و جایگاه زبان عربی به‌عنوان زبان رسمی دین مبین اسلام و با توجه به نقش مهم آن در عرصه منطقه‌ای، آموزش این زبان با چالش‌های اساسی روبه‌رو است. معلمان درس زبان عربی در فرآیند آموزش آن، بازدهی لازم را به‌صورت ملموس احساس نمی‌کنند. چه‌بسا عدم بهره‌گیری از تجارب منطقه‌ای و جهانی در زمینه آموزش زبان عربی مزید بر علل وجود نقاط ضعیف در یادگیری و یاددهی زبان عربی باشد. یکی از روش‌های جهانی در امر آموزش زبان عربی، رویکرد غوطه‌وری تعاملی و اثربخشی آن به‌عنوان یک استراتژی جهانی در آموزش زبان عربی است. غوطه‌وری تعاملی، تکنیکی است که در آموزش زبان دوم استفاده می‌شود، در این روش، زبان اولیه (= زبان مادری) به‌عنوان ۱ L و زبان دوم به‌صورت ۲ L شناخته می‌شود و در همین زبان دوم است که از طریق برنامه‌ها و دستورالعمل‌های غوطه‌ور شدن برای کسب مهارت زبان‌آموزی استفاده می‌شود. در روش غوطه‌وری، عوامل مختلفی بر زمان و نحوه آموزش دخالت دارند؛ لذا بررسی ابعاد این موضوع مبین اهمیت جستار حاضر است. پژوهش حاضر با تکیه بر روش توصیفی-تحلیلی و با هدف معرفی و بیان اهمیت آموزش زبان عربی به روش غوطه‌وری تعاملی به نگارش در آمده است. نتایج پژوهش گویای آن است که روش غوطه‌وری تعاملی، یکی از کارآمدترین روش‌ها در آموزش زبان عربی بوده و می‌تواند به‌عنوان بخشی از برنامه درسی آموزش عربی اجرا شود.

کلیدواژه‌ها: آموزش، زبان عربی، غوطه‌وری تعاملی

^۱ دکترای تخصصی، دکترای زبان و ادبیات عربی دانشگاه خوارزمی و مدرس دانشگاه فرهنگیان - پردیس علامه امینی تبریز، saba.saba81@gmail.com

^۲ دکترای تخصصی، استادیار، دکترای زبان و ادبیات فارسی دانشگاه علامه طباطبایی و مدرس دانشگاه فرهنگیان - پردیس علامه امینی تبریز، bb19627@gmail.com

^۳ کارشناسی ارشد، فوق لیسانس برنامه ریزی درسی - کارشناس آموزش دانشگاه فرهنگیان (پردیس علامه امینی تبریز)، mehmandoust.hamid5@gmail.com

۱ - مقدمه

برنامه‌های بهسازی آموزش، همزمان با تحول در محتوا و برنامه‌های درسی به توانمندسازی معلم و کیفیت فرآیند تعامل او با دانش‌آموزان در فرآیند تدریس توجه بیشتری نشان می‌دهند. ترویج دانش حرفه‌ای در مدرسه، نظر پژوهشگران و کارگزاران آموزشی بسیاری را در جهان به خود جلب کرده است (ساکي، ۱۳۹۲). با وجود صرف زمان بسیار و هزینه‌های فراوان، بازده آموزش زبان عربی، پایین‌تر از حدّ مطلوب است؛ فارغ از جنبه‌های روان‌شناسی و عوامل محیطی و اجتماعی و حتّی تاریخی، به نظر می‌رسد روش‌های آموزش زبان عربی به‌عنوان زبان دوم - و یا زبان سوم - باید مورد بازنگری اساسی قرار گیرد.

در این میان، بدیهی‌ترین رویکرد، بهره‌گیری از راهبردهای اصولی و بازده محور آموزش زبان عربی در سایر کشورهای منطقه است که می‌توان با بومی‌سازی برخی مفاهیم و معیارها، اجرای آن را در دستور کار قرار داد و نتایج مثبت آن را در بازه‌های زمانی مشخص ملاحظه کرد.

نکته قابل توجه در این امر آن است که از منظر محیطی، دو جنبه مختلف در آموزش زبان عربی به غیر عرب‌زبانان دیده می‌شود:

- آموزش زبان عربی در کشورهای غیر عرب
- آموزش زبان عربی در کشورهای عرب به غیر عرب‌زبانان

بدیهی است که آموزش زبان در محیط عربی بسیار اثربخش‌تر و کاربردی‌تر است؛ اما در کشورهای غیر عرب نیز می‌توان با بهره‌گیری از روش‌هایی روزآمد و متناسب با ظرفیت‌های زبانی و فرهنگی آن کشور، آموزش زبان را به فرآیندی اثربخش و مؤثر تبدیل کرد. (الرباعه، ۲۰۱۶ م.: ۱۶۵۴)

پرسش‌های اصلی این است که:

چه عواملی و چگونه می‌تواند در افزایش بهره‌وری استفاده از رویکرد غوطه‌وری و تأثیر آن در آموزش زبان عربی مؤثر واقع شود؟

روش غوطه‌وری چه تأثیری بر یادگیری مهارت‌های چهارگانه می‌تواند داشته باشد؟

هدف پژوهش حاضر را در واقع می‌توان در این خلاصه کرد که ابعاد و جوانب روش غوطه‌وری تعاملی در حوزه آموزش زبان عربی معرفی شود و اهمیت و جایگاه آن در این حوزه آموزشی تبیین گردد تا بتواند به‌عنوان بخشی از برنامه درسی آموزش عربی در مدارس مورد اجرا و استفاده قرار گیرد.

روش پژوهش حاضر آن است که ابتدا فعالیت‌های مناطقی را که در آن از روش غوطه‌وری تعاملی در راستای آموزش زبان عربی استفاده می‌شود، به همراه مسائل کیفی و کمی آن توصیف کند و سپس نحوه کار بست این روش آموزشی را در فرآیند آموزش زبان عربی تجزیه و تحلیل نماید.

۱-۱- پیشینه پژوهش

تحقیقات زیادی راجع به روش‌های تدریس زبان عربی از جمله غوطه‌وری تعاملی در بحث آموزش و مشکلات آموزشی صورت پذیرفته است. از جمله این تحقیقات که به بررسی آموزش زبان عربی پرداخته‌اند، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

مقاله «آسیب‌شناسی آموزش زبان عربی در ایران و ارائه راهکارها» نوشته امیر مقدم متقی.

مقاله «روش‌های نوین آموزش زبان عربی در دو مقطع متوسطه» نوشته مالک کعب عمیر.

آموزش عربی در مدارس و دانشگاه‌های ایران (نقص‌ها، کاستی‌ها و راهکارها) نوشته (سلیمی، ۱۳۸۶ ش).

مقاله «نقد و بررسی آموزش مکالمه عربی» (شکیب انصاری، ۱۳۸۲ ش).

«آموزش مهارت نوشتن عربی در ایران؛ موانع و راهکارها» (قائمی، ۱۳۸۶ ش).

«المشاكل الموجودة في تعليم اللغة العربية في المدارس الإيرانية» (اسحاق رحمانی، ۲۰۱۶ م).

۲- آموزش زبان عربی برای فارسی‌زبانان

ایرانیان نیز مانند دیگر اقوام، پس از فتوحات اسلامی به اسلام گردن نهادند و در سایه تعالیم و آموزه‌های قرآن، به منظور درک و فهم اصول و مبانی ارزنده و اخلاقی اسلام و بسط و گسترش علم و فرهنگ، به یادگیری و آموزش زبان عربی اهتمام خاص ورزیدند و در تأسیس مدارس و مراکز آموزشی، منتهای نیرو و تلاش خود را به کار گرفتند. آنان حتی به جهت انتشار زبان قرآن، تألیفات و آثار خود را به زبان عربی نگاشتند؛ آثاری که تاکنون نیز باقی است (اللغة العربية فی رحاب القرآن الکریم، ۱۹۹۵ م: ۱۱۸، ۱۲۱، ۱۲۳، ۱۲۵، ۱۳۷). آموزش زبان عربی و پژوهش درباره این زبان و شاخه‌های گوناگون آن، در واقع با نزول قرآن آغاز شد. انگیزه حقیقی این آموزش‌ها و پژوهش‌ها هم چیزی جز خدمت به اسلام و درک و فهم قرآن نبود. (مباحثی در فقه اللغة: ۱۲۵). استفاده از روش‌های کارآمد و مؤثر سبب شده است فی‌المثل آموزش زبان عربی در کشورهای که اشتراک زبانی کمی با عربی دارند همچون مالایی و اندونزیایی و هندی به نسبت زبانی که مراودات عمیق و اشتراک فراوان زبانی با عربی دارد همچون زبان فارسی، بسیار مؤثرتر باشد و امروزه افرادی که در مالزی یا اندونزی یا هند به فراگیری زبان عربی مشغول می‌شوند به نسبت فراگیران زبان عربی در ایران، موفق‌تر هستند و حتی پس از مدتی مشخص، امکان گفتگو و برقراری ارتباط با عرب‌زبانان را دارند، درحالی که اغلب فارغ‌التحصیلان دانشگاهی ما در سطوح کارشناسی و حتی کارشناسی ارشد اگر به همین روش‌های رسمی آموزشی اکتفا کرده باشند، چنین امکانی را نخواهند داشت.

بنابراین روش‌های نوین آموزش زبان عربی، نکته مهمی است که نباید مغفول بماند بلکه باید با مطالعه الگوهای راهبردی فرامونطقه‌ای، برای بازده بخشی به آموزش زبان عربی در کشور، اقدام فراگیر انجام داد.

امروزه با سیطره گسترده زبان انگلیسی بر تعاملات جهانی، بدیهی است که اغلب افراد به سمت فراگیری زبان انگلیسی متمایل شوند، متأسفانه با آنکه زبان عربی، جزء زبان‌های زنده و پویا و با گویشوران بسیار است اما از لحاظ سیاسی و اقتصادی کمتر مورد اعتنای جهان امروز است و چه‌بسا در بسیاری از کشورها گرایش به سمت آموزش زبان عربی، جزء اولویت‌ها نباشد.

اما این موضوع در ایران، صادق نیست؛ با وجود کاربردی بودن زبان انگلیسی در ایران، اما زبان عربی زبان مذهب، فرهنگ اسلامی و زبانی است که برای ایرانیان، حلقه اتصال محکمی برای پیوستن به متون مقدس اسلامی و تعاملات چند سویه با کشورهای عرب‌زبان پیرامونی به‌ویژه اماکن مقدس مذهبی در عراق و سوریه و عربستان محسوب می‌شود؛ همین ویژگی سبب می‌گردد فراگیری زبان عربی به‌عنوان ضرورتی اجتناب‌ناپذیر در ایران باشد و بودجه‌های فراوانی جهت آموزش رسمی این زبان در مقاطع مختلف تحصیلی از ابتدایی تا دانشگاه تخصیص یابد، رویکردی که متأسفانه بازده ملموسی ندارد و جز آشنایی محدود و سطحی آن هم با متون کلاسیک نظم و نثر عرب، در سطح مکالمه و ایجاد ارتباط با عربی معاصر، توفیق چندانی ندارد.

برخی از پژوهشگران «نداشتن متخصص در مراکز رسانه‌ای و تحقیقاتی و نهادهای دیپلماتیک» و «بی‌علاقه بودن دانش آموزان مدارس کشور به زبان عربی» را دو عامل مؤثر در بروز مشکلات زبان عربی در ایران می‌دانند. (رسولی، ۱۳۸۴: ۵۲) این مشکلات، علی‌رغم آن است که برنامه‌های درسی در گروه‌های عربی، طیف وسیعی از موضوعات را در بردارد: از ادبیات نظم و نثر دوره‌های مختلف گرفته تا صرف و نحو و بلاغت و مکالمه و انشا و ترجمه و متون عرفانی و حدیث و تفسیر. (همان: ۵۱).

متأسفانه در حوزه مطالعات و برنامه‌ریزی‌های آموزش زبان عربی در ایران، نمونه‌های کمی وجود دارد که بر دشواری ارائه روش‌ها و متدهای دقیق و علمی در این حوزه می‌افزاید؛ امروزه در آموزشگاه‌های خصوصی، از انواع روش‌های دستور ترجمه، روش مستقیم، روش‌های مبتنی بر رویکرد ارتباطی و روش شنیداری گفتاری بهره می‌برند و برای هر یک از این روش‌ها نیز مزایایی قائل هستند اما مطالعات پر دامنه‌ای صورت نگرفته است که برای فراگیرنده فارسی‌زبان، کدام یک از روش‌های مألوف تدریس عربی، کارآمدتر، کم‌هزینه‌تر و پربازده‌تر است.

در پژوهش حاضر، ما بدون آنکه بخواهیم نوعی تحقیق آماری و مبتنی بر ارزیابی کیفی در جامعه هدف را مدنظر قرار دهیم، می‌کوشیم به راهبردهای فرا منطقه‌ای آموزش زبان عربی توجه کنیم و پیشنهاد می‌کنیم بررسی این راهبردها و بومی‌سازی آن‌ها را به‌عنوان ضرورتی آموزشی، پیش‌چشم داشته باشیم و نکاتی که باعث ارتقای سطح آموزش و بهره‌وری آن می‌شود، اخذ و اقتباس نماییم.

۳- رویکرد غوطه‌وری تعاملی در آموزش زبان عربی در برخی از کشورهای جهان

غوطه‌وری تعاملی، تکنیکی است که در آموزش زبان دوم استفاده می‌شود، در این روش، زبان اولیه (= زبان مادری) به‌عنوان L۱ و زبان دوم به‌صورت L۲ شناخته می‌شود و در همین زبان دوم است که از طریق برنامه‌ها و دستورالعمل‌های

غوطه‌ور شدن برای کسب مهارت زبان‌آموزی استفاده می‌شود. امروزه در کشورهای هم‌چون اندونزی، مالزی، هند، بخش‌هایی از غرب چین، پاکستان، افغانستان، برخی کشورهای آسیای مرکزی، ترکیه و... آموزش زبان عربی به‌عنوان بخشی از فرآیند نظام آموزشی به‌ویژه در میان اعضای مسلمان آن جوامع رواج دارد؛ در مالزی و اندونزی و پاکستان و افغانستان و ترکیه و... آموزش زبان عربی به‌عنوان زبان مذهبی جهان اسلام، به‌صورت رسمی آموزش داده می‌شود و در کشورهای هم‌چون هند و چین و... در استان‌ها یا مراکز مسلمان‌نشین این امر چه از سوی شوراهای محلی و چه مراکز مدارس دینی انجام می‌شود؛ در تمام این کشورها به نظر می‌رسد آموزش زبان عربی تا حدود زیاد با موفقیت توأم است و دیده می‌شود مسلمانانی که از این کشورها به ایران می‌آیند به‌تصور آنکه آشنایی با زبان عربی ایران نیز فراگیر است، از آن به‌عنوان وسیله ارتباطی بهره می‌جویند و متأسفانه پاسخ مناسبی دریافت نمی‌کنند حتی تا آنجا که دو مسلمان هندی و ایرانی، برای ارتباط ناگزیر به تکلم به زبان انگلیسی هستند بجای تکلم به زبان عربی که روزانه عبادات و اذکار و فرائض دینی خود را به آن زبان انجام می‌دهند.

هند از کشورهای است که زبان عربی در آن تقریباً به نحوی مستقیم و چه‌بسا به‌واسطه زبان فارسی، تأثیر گذاشته است و وجه مطلق اسلام در هند با زبان عربی شناخته می‌شود؛ مطالعات صورت گرفته نشان می‌دهد تظاهرات کاربردی عربی در هند، اهمیت تاریخی و زبان‌شناسی گسترده‌ای دارد و به همین دلیل می‌توان دوره‌های مختلف رشد و توسعه عربی را در تاریخ آن کشور، پیگیری کرد (۳۱۵: ۲۰۰۷، Qutbuddin).

تا پیش از دوران جدید، زبان‌های فارسی و عربی حضوری بسیار چشمگیر و پررنگ در فضای علمی و فرهنگی هندوستان داشتند، در دوران تسلط بریتانیا بر هند، ترویج زبان انگلیسی با قدرت سیاسی و نظامی پیگیری شد و از نفوذ زبان عربی تا حدود زیادی جلوگیری شد؛ این امر تا زمان استقلال هند ادامه داشت و پس از آن، عربی به‌عنوان یکی از زبان‌های مهم جهان و نیز زبان مورد توجه بخشی از جمعیت هند که مسلمان بودند، مورد توجه قرار گرفت چنانکه در بسیاری از دانشگاه‌های این کشور، گروه‌های زبان و ادبیات عربی تأسیس شده است (۲۹۰: ۲۰۱۴، Mukhlesur).

علاوه بر مراکز دانشگاهی، در آموزشگاه‌های خصوصی نیز آموزش زبان عربی در طی دوره‌های کوتاه و بلند مدت انجام می‌شود؛ در این مراکز، تکیه اصلی بر تقویت قدرت ارتباطی است به همین دلیل بر روش‌های تقویت مکالمه عربی و وجوه دیداری و شنیداری تأکید می‌شود؛ اسلوب آموزشی، اغلب مبتنی بر دستورالعمل‌هایی است که از سوی کشورهای هم‌چون مصر، لبنان، امارات و عربستان مورد تأیید است و در مواردی نیز استادانی مدعو از کشورهای عربی، دوره‌های آموزشی را برگزار می‌کنند (همان).

از دیگر کشورهایی که تمرکز ویژه‌ای بر آموزش زبان عربی دارد، کشور مالزی است؛ روابط فرهنگی و اقتصادی روبه رشد این کشور با کشورهای عرب‌زبان و ماهیت اسلامی مالزی که بر توسعه گردشگری حلال نیز تأکید می‌کند، سبب شده است آموزش قرآن کریم و زبان عربی از سال دوم متوسطه در برنامه درسی تمام مدارس گنجانده شود؛ زبان رسمی در این کشور «باهاسا مالایو (Bahasa Melau)» است زبان دوم نیز انگلیسی است که در تمام دوره‌های تحصیلی از ابتدایی تا پایان متوسطه با صرف وقت کافی آموزش داده می‌شود به‌نحوی که تقریباً اغلب افراد در این کشور، به مکالمه

با زبان انگلیسی، مسلط هستند؛ بنابراین در کنار زبان‌های مختلفی که در آن کشور رواج دارد، از جمله زبان چینی و هندی، زبان عربی جایگاهی به‌عنوان زبان چهارم یا پنجم را می‌تواند کسب نماید؛ نکته بسیار مهمی که درباره آموزش عربی در مالزی و سایر کشورهای که زبان اصلی آن‌ها تفاوت ماهوی با زبان عربی دارد در آن است که در این زبان‌ها باید وقت و تمرکز و تلاش بسیار بیشتری صورت گیرد، درحالی‌که در ارتباط میان عربی و فارسی، قاعدتاً چنین نیست؛ باین‌همه، روش‌های آموزش عربی همراه با تلاش فراوان زبان آموزان در امر آموزش و تمرینات مداوم در این باره، سبب می‌شود که بازده آموزش عربی در شرایط یکسان، در آن کشور به نسبت، مطلوب‌تر باشد.

نگارنده در پی تأملات چندساله در امر آموزش زبان عربی به فارسی‌زبانان و با مطالعه روش‌های کاربردی در سایر کشورهای اسلامی غیر عرب‌زبان، به این نتیجه رسید که بهره‌گیری از روش‌های علمی که در آموزش راهبردی زبان انگلیسی برای غیر انگلیسی‌زبانان صورت می‌گیرد، می‌تواند به نحو محسوسی در امر آموزش مؤثر باشد، علاوه بر آنکه این متد در فرآیند آموزشی برخی مراکز مهم در لبنان و امارات متحده عربی نیز هم‌اکنون اجرا می‌شود.

متأسفانه ما در این باره، تحقیقات جامعی نداریم که بر مبنای روش‌های آموزشی رایج، چه میزان نیاز است تا فردی فارسی‌زبان، بتواند زبان عربی را فراگیرد، اما می‌توانیم از نتایج مطالعات مهمی که در جهان صورت گرفته است، در این مسیر بهره بگیریم؛ در این زمینه، مؤسسه خدمات خارجی ایالات متحده آمریکا (The Foreign Service Institute) که وظیفه اصلی‌اش آموزش کارداران، سفرا و نیروهای مستشاری در کشورهای خارجی است، تحقیقات مختلفی درباره سطح‌بندی آموزش زبان انجام داده است؛ محققان این مؤسسه سطوح زبان را بر اساس سختی و غرابت نسبت به انگلیسی در چهار سطح طبقه‌بندی کرده‌اند؛ مثلاً زبان‌هایی همچون فرانسوی، ایتالیایی، اسپانیایی و... در سطح یک، زبان‌هایی همچون آلمانی، ملایایی، هیتی و... در سطح دوم، زبان‌هایی همچون فارسی، ترکی، روسی، اردو، یونانی، هندی و... در سطح سوم و زبان‌هایی همچون عربی، چینی، کره‌ای، ژاپنی در سطح چهارم طبقه‌بندی شده‌اند؛ بر مبنای این تحقیقات، آموزش زبان‌های سطح یک برای انگلیسی‌زبانان آسان‌تر است و برای سطح دوم، دو برابر زمان نخست، زمان نیاز است و برای سطح سوم دو برابر سطح دوم و برای سطح چهارم دو برابر سطح سوم، بدین ترتیب، فرد انگلیسی‌زبانی که بخواهد زبان عربی را بیاموزد باید چهار برابر بیشتر از زمانی که همان فرد بخواهد زبان فرانسوی بیاموزد یا دو برابر زمانی که قصد فراگیری زبان فارسی دارد، تلاش نماید؛ این تحقیق همچنین نشان می‌دهد فراگیری زبان عربی برای فارسی‌زبان، به مراتب آسان‌تر از فراگیری آن زبان برای یک انگلیسی‌زبان است؛ چراکه زبان عربی برای یک فارسی‌زبان در سطح نخست قرار دارد و انگلیسی در سطح دوم. (پایگاه رسمی وزارت امور خارجه آمریکا) این تحقیق، کمابیش از سوی «گابریل واینر» (Gabriel Wyner) نویسنده کتاب مشهور و کاربردی آموزش زبان «Fluent Forever» نیز تأیید شده است:

“In my experience, their estimates are spot-on. As they predicted, Russian (a level ۲ language) took me nearly twice as much time as French (a level ۱ language), and I suspect that Japanese (a level ۳ language) will take me twice as much time as Russian.” (Wyner, ۲۰۱۱: ۱۳)

Category I. ("World languages") Languages closely cognate with English. Weeks to achieve goal: 24-30 (600—750 class hours)		
1. Danish (24 weeks)	4. Italian (24 weeks)	7. Romanian (24 weeks)
2. Dutch (24 weeks)	5. Norwegian (24 weeks)	8. Spanish (24 weeks)
3. French (30 weeks)	6. Portuguese (24 weeks)	9. Swedish (24 weeks)
Category II. Languages that take a little longer to master than Category I languages. Weeks to achieve goal: 36 (900 class hours)		
1. German (36 weeks)	3. Indonesian (36 weeks)	5. Swahili (36 weeks)
2. Haitian Creole (36 weeks)	4. Malay (36 weeks)	
Category III. ("Hard languages") Languages with significant linguistic and/or cultural differences from English (Note: <i>This list is not exhaustive</i>) Weeks to achieve goal: 44 (1100 class hours)		
1. Albanian	18. Hindi	35. Sinhala
2. Amharic	19. Hungarian	36. Slovak
3. Armenian	20. Icelandic	37. Slovenian
4. Azerbaijani	21. Kazakh	38. Somali
5. Bengali	22. Khmer	39. Tagalog
6. Bulgarian	23. Kurdish	40. Tajiki
7. Burmese	24. Kyrgyz	41. Tamil
8. Czech	25. Lao	42. Telugu
9. Dari	26. Latvian	43. Thai
10. Estonian	27. Lithuanian	44. Tibetan
11. Farsi	28. Macedonian	45. Turkish
12. Finnish	29. Mongolian	46. Turkmen
13. Georgian	30. Nepali	47. Ukrainian
14. Greek	31. Pashto	48. Urdu
15. Gujarati	32. Polish	49. Uzbek
16. Hausa	33. Russian	50. Vietnamese
17. Hebrew	34. Serbo-Croatian	
Category IV. ("Super-hard languages") Languages which are exceptionally difficult for native English speakers. Weeks to achieve goal: 88 (2200 class hours)		
1. Arabic	3. Japanese	
2. Chinese (Cantonese and Mandarin)	4. Korean	

شکل ۱) - سطح‌بندی آموزش انگلیسی برای گویشوران ۶۸ زبان رایج جهان به پیشنهاد FSI (منبع: www.state.gov)

برخلاف آنچه در روش‌های مدرن تأکید می‌شود، در حوزه آموزش عربی، آنچه در اغلب مراکز رسمی یا آموزشگاه‌های خصوصی در ایران، معمول است، شامل تمرکز بر فراگیری دستور زبان (قواعد) و تکرار مکالمات و متن‌ها (قرائت) است؛ چنین پنداشته می‌شود که تقلید و حفظ گفتگوها و تمرین ترکیب‌های دستوری بر اساس نظریه محرک پاسخ رفتارگرایی مناسب است، این سخن اگرچه تا حدودی می‌تواند صحیح باشد اما امروزه چندان کاربردی و راهگشا نیست، برخی از اصول رویکرد ارتباطی این مهم را گوشزد می‌کنند که یادگیری زبان عربی فقط از طریق تقلید امکان‌پذیر نیست بلکه زبان آموز، در ذهن خود به فرضیه‌سازی درباره زبانی که آن را می‌شنود می‌پردازد و چه‌بسا آموختن زبان، فقط با تقلید، شکل نمی‌گیرد بلکه در ذهن فراگیرنده، فرضیه‌هایی شکل می‌گیرد و مبتنی بر آن فرضیه‌ها به اصلاح زبان و گسترش آن اقدام می‌کند. (محمّدی، ۱۳۹۵: ۲۰۸)

۴ - روش غوطه‌وری تعاملی

هشت گام اصلی در امر روش‌های تدریس از جمله روش غوطه‌وری می‌تواند مؤثر باشد که عبارتند از: تعیین مسئله، برنامه‌ریزی، اجرای درس، ارزیابی تدریس، تجدیدنظر در درس، اجرای مجدد، ارزیابی و بازناندیشی و سهم شدن در نتایج (حوریزاد، ۱۳۸۸). قابل ذکر است که در میان روش‌های مختلف آموزش زبان عربی در مالزی، هند، ترکیه، اندونزی، برخی کشورهای اروپایی و آمریکا و... امروزه روشی که اغلب مورد استفاده است، روش آموزش زبان با

«تکنیک غوطه‌وری تعاملی» (Interactive immersion techniques) است؛ این روش البته در آموزش تمام زبان‌های دیگر نیز به کار می‌رود و البته اثرات و نتایج ملموسی دارد.

همچنان که گفته شد، غوطه‌وری تعاملی، تکنیکی است که در آموزش زبان دوم استفاده می‌شود، در این روش، زبان اولیه (= زبان مادری) به‌عنوان L۱ و زبان دوم به‌صورت L۲ شناخته می‌شود و در همین زبان دوم است که از طریق برنامه‌ها و دستورالعمل‌های غوطه‌ور شدن برای کسب مهارت زبان‌آموزی استفاده می‌شود؛ در روش غوطه‌وری، عوامل مختلفی بر زمان و نحوه آموزش دخالت دارند؛ این عوامل عبارت‌اند از:

- سطح‌بندی زبان L۲ نسبت به زبان L۱ (=زبان اولیه)؛ در این مرحله بر اساس تحقیقات صورت گرفته در مؤسسه خدمات خارجی آمریکا (FSI) می‌توان سطح آموزش تقریبی را محاسبه کرد به‌عنوان مثال آموزش زبان عربی تا سطح متوسط برای فارسی‌زبان با تحصیلات دیپلم، تقریباً معادل ۲۴ تا ۳۰ هفته یا حدود ۶۵۰ تا ۷۵۰ ساعت کلاس است.

- افزایش علاقه و بالا بردن اشتیاق زبان‌آموز با روش‌های مختلف؛ در روش غوطه‌وری بر این امر تأکید می‌شود که بدون ایجاد علاقه، اجرای برنامه‌ای مفصل برای آموزش زبان که حداقل معادل شش ماه کار فشرده است، غیرممکن خواهد بود؛ برای نیل به این هدف و حفظ علاقه زبان‌آموز به پیگیری برنامه‌ها، زبان‌آموزی به روشی سرگرم‌کننده تبدیل می‌شود که ضمن افزایش بهره‌وری، فرایند آموزش را لذت‌پذیر می‌سازد؛ در روش غوطه‌وری این نکته مهم بارها مورد تأکید قرار می‌گیرد: «از یادگیری زبان لذت ببریم، بهتر و سریع‌تر یاد می‌گیریم» نتیجه این شعار در روش غوطه‌وری به «تسلط دائمی» می‌انجامد؛ از جمله مواردی که برای افزایش علاقه و درعین حال سرگرم‌کنندگی (= تسلط دائمی) در آموزش زبان صورت می‌گیرد می‌توان به «ساخت فلش کارت‌های زبان»، «مشاهده فیلم به زبان L۲»، «مطالعه مجلات، کتاب‌ها و متون»، «برگزاری تورها و گردش‌های کوتاه مدت یک‌روزه تماماً با تمرکز بر زبان L۲»، «برنامه‌های کنفرانس محور و گفتگوهای چندسویه میان زبان‌آموزان» و...

- در روش غوطه‌وری تا حد امکان تلاش می‌شود مدرس، از کسانی باشد که L۲ زبان اول آن‌ها (L۱) باشد، در صورتی که دسترسی به چنین افرادی ممکن نباشد، افرادی که زبان را در محیط L۲ فراگرفته‌اند و به آن کاملاً تسلط دارند، به‌عنوان مدرس انتخاب می‌شوند.

مبنای تدریس زبان در روش غوطه‌وری، ایجاد فضا و شرایطی است که زبان‌آموز در طول دوره فراگیری زبان، خود را در فضایی کاملاً مرتبط با L۲ احساس کند؛ مشهورترین مؤسسات بین‌المللی آموزش زبان عربی، تضمین آموزش زبان را برای افراد، در تکنیک غوطه‌وری، شامل چهار اصل مهم می‌دانند؛ برنامه آموزشی مؤسسه بین‌المللی «اتان» (Eton Institute) در این باره چنین است:

- کلاس‌های یک‌به‌یک با استاد اختصاصی برای دوره‌های خصوصی ۱، در دوره‌های نیمه‌خصوصی تعداد زبان‌آموزان در هر مجموعه بیش از ۲ یا ۳ نفر نخواهد بود.

- طراحی شناور کلاس‌های آموزش بر مبنای نیازهای فردی^۱
- زمان‌بندی و مکان انعطاف‌پذیر^۲
- ارزشیابی عملی در دوره‌های ۲۰ ساعته که میزان پیشرفت زبان‌آموز را به دقت بررسی می‌کند و برای ادامه دوره برنامه‌ریزی انجام می‌دهد.

این امور بدان جهت است که بازان‌دیشی در رفتارهای آموزشی، راه‌های بهتری برای تدریس پیشنهاد می‌کند و به تولید دانش حرفه‌ای می‌پردازد. (ساکي، ۱۳۸۸: ۱۲۳). فراگیری زبان در روش غوطه‌وری، با تمرکز بر این اصل آموزشی شکل گرفته است که زبان‌آموز، باید به‌طور طبیعی زبان را فراگیرد، قطعاً در استعمال جملات و کلمات و تلفظ صحیح آن‌ها با مشکل روبرو است، به‌جای اینکه بخواهد خود را ملزم به این سازد که پیش از سخن گفتن، دستورهای پیچیده زبان را فراگیرد یا بر تلفظ صحیح تمرکز کند، باید در فرآیندی تعاملی و با تمرین و تکرار اشکالات به‌مرور برطرف گردد؛ در این روش، مدرس در پی این نیست که در آموزش زبان عربی بخواهد مباحث مربوط به مسندالیه و مسند و فاعل و انواع مفعول و... را در دوره‌ای طولانی به فرد آموزش دهد یا به وی تأکید کند اعراب صحیح ارکان جمله چیست، بلکه وی را درگیر شرایط محیطی می‌کند، مدرس، زبان‌آموز را به سخن گفتن تشویق می‌کند و برای آن‌ها فرصت استفاده از زبان را فراهم می‌سازد، این امر بسیار کاربردی‌تر از تقلید کورکورانه و بدون تفکر نمونه‌های آماده از مکالمات و متون برای زبان‌آموزی است؛ در روش غوطه‌وری به زبان‌آموز فرصت داده می‌شود تا در ساعات مختلف از شبانه‌روز، جملاتشان را حتی اگر از منظر دستوری یا تلفظ غلط باشد، کامل کنند سپس در جلسه بعد، خطاهای زبان‌آموز را مشخص می‌سازد و اگر ضرورت ایجاب کند اسلوب صحیح را به وی آموزش دهند. (طعیمه و همکاران، ۲۰۱۰: ۵۷۵)

این روش در واقع از نظریات زبان‌شناختی ساختارگرایی و روانشناسی رفتارگرایانه نشأت می‌گیرد. در این روش مطالب درسی بیشتر در قالب مکالمه و گروهی ارائه می‌شوند؛ تکرار، به خاطر سپردن، گفتار با تلفظ صحیح و تقویت قوه شنیداری از ارکان مهم در آموزش زبان به شمار می‌آیند. در این شیوه، لغات در بافت متن و نکات دستوری به‌صورت استقرایی تدریس می‌شوند. نقش معلم این است که جواب‌های صحیح را تشویق و پاسخ‌های نادرست را تنبیه می‌کند (سلیمی، ۱۳۸۶ ش: ۱۷۵).

روش غوطه‌وری از زبان‌آموز می‌خواهد که در طول دوران فراگیری زبان، خود را در قامت یک فرد با زبان L۲ فرض کند و تمام تعاملات فردی خود را حتی الامکان در سطح این زبان تعریف کند؛ مهم‌ترین توصیه‌ها در آموزش زبان عربی به روش غوطه‌وری، بر اساس متد پذیرفته‌شده توسط مؤسسه «اتان» (Eton Institute) «چنین است:

- هر وسیله‌ای که در طول روز از آن به‌صورت شخصی استفاده می‌کنید نظیر رایانه، تبلت، تلفن همراه و... به نسخه با زبان عربی تبدیل کنید.
- روزانه ساعتی را به مشاهده فیلم‌های عرب‌زبان (بدون زیرنویس زبان L۱) و شنیدن موسیقی و اخبار عربی اختصاص دهید.

¹Tailor-made to fit individual needs

² - Flexible timings and location

- مطالعه مجلات و کتاب‌های عربی را منطبق با سطح و درجه آموزشی خود، در دستور کار قرار دهید.
- برای یادگیری تمام عبارات یا مفردات جدید از قاموس‌های عربی به عربی استفاده کنید.
- هر روز یک خاطره کوتاه یا موضوعی جذاب را در حد دو یا سه پاراگراف در دفترچه یا وبلاگ و... به زبان عربی بنویسید.
- در بستر تعاملات اینترنتی، با یک یا چند فرد عرب‌زبان ارتباط برقرار کنید و تلاش نمایید با آن‌ها گفتگو یا چت نوشتاری داشته باشید و به موضوعات مختلف روزانه یا علمی و فرهنگی توجه کنید.
- با سایر زبان آموزان عربی در مؤسسه، گروهی تشکیل دهید و به زبان عربی، به تبادل نظر در موارد مختلف بپردازید؛ این گروه می‌تواند در فضای مجازی نیز شکل گیرد.
- تمام نیازهای روزانه اعم از برنامه‌ریزی کاری، لیست خرید، امور اداری و سایر امور شخصی خود را به زبان عربی، ساماندهی کنید.
- با یک دوست نزدیک، قرار بر این بگذارید که تمام مکاتبات و گفتگوهای دوفره را به زبان عربی انجام دهید؛ به‌نحوی که جز با زبان عربی، با وی ارتباط برقرار نکنید؛ این ارتباط می‌تواند در ابتدای دوره فراگیری با اشکالات متعدّد و جملات کوتاه ناقص بسیار توأم باشد و به‌مرور جملات و مفاهیم گسترده‌تر را شامل شود.
- در هیچ مرحله از زبان‌آموزی نباید متوقف شد بلکه باید تلاش کرد همزمان با بالا بردن سطح مفهوم سنجی، شنیداری و گفتاری، به این اصل مهم که فرار بودن زبان است، اعتقاد داشت؛ زبان در صورتی که پس از مدتی مورد بازبینی و تکرار قرار نگیرد می‌تواند به اُفت سطح بیانجامد.
- بهره‌گیری از متون مهم آموزش زبان عربی و سایت‌های فعال در این زمینه از قبیل سایت آموزش زبان عربی الجزیره (learning Aljazeera)، متد آموزش عربی دانشگاه آکسفورد (Oxford First Words Dictionary)، آموزش عربی رزتا استون (Rosetta stone)، درس‌نامه جامع و نوین دانشگاه امّ القُرا (معهد اللغه العربیه لغیر الناطقین بها)، متد آموزشی دانشگاه بین‌المللی آفریقا در کشور سودان (جامعه إفريقيا العالمیه فی السودان/ الکفایات التعليمیه اللزومه لمعلمی العربیه لغیر الناطقین بها) و...

مطالعات در این راستا نشان می‌دهد که رفتار معلمان در کلاس درس و روش‌های تدریس برگرفته از تجارب آن‌ها در حین تدریس است و آموزش‌های دانشگاهی نقش چندانی در رشد شایستگی‌های حرفه‌ای آن‌ها نداشته است (تابر، ترجمه: سرکارآرانی، ۱۳۹۱). بنابراین روش غوطه‌وری در زمینه آموزش زبان نسبت به این موارد اولویت دارد.

۵- پیشنهاداتی برای بهبود فرآیند آموزش زبان عربی

امام صادق (ع) می‌فرماید: «تعلّموا العربیه فانّها کلام الله الذی یکلم به خلقه» یعنی زبان عربی را بیاموزید؛ زیرا زبانی که خداوند باری تعالی با آن با مخلوقاتش سخن می‌گوید (مجلسی، ۱۳۶۳ ش، ج ۱: ۲۱۲). به نظر می‌رسد بهره‌گیری از روش‌های مهم و مؤثری همچون غوطه‌وری تعاملی، می‌تواند در دوره‌های کوتاه و بلند مدت، برای آموزش زبان عربی بسیار مهم و مؤثر باشد و عملاً از صرف هزینه‌های مازاد مادی و معنوی و اتلاف وقتِ پربهای دانش آموزان و فراگیران زمان جلوگیری کند، برای افزایش بهره‌وری در این زمینه، نگارنده چند پیشنهاد ذیل را مطرح می‌سازد:

- بهره‌گیری از امکانات و تولیدات کمک‌آموزشی کشورهای پیشرو عرب در حوزه آموزش زبان، در این حوزه می‌توان تجربه‌های مهم آموزشی کشورهای همچون لبنان، سوریه، مصر، امارات متّحده عربی، قطر و عمان را مدنظر قرار داد.
- دسترسی به انواع مجلات علمی و ادبی منتشرشده در کشورهای عرب
- دسترسی به نوارها و فیلم‌های آموزشی زبان عربی منطبق بر اصول آموزشی کشورهای عرب‌زبان
- ارتباط مستمر دانشجویان سطوح عالی زبان و ادبیات عرب با کشورهای عرب‌زبان در قالب تورهای فرهنگی و آموزش محیطی یا حداقل برگزاری کاروان‌های زیارتی به اماکن مقدّس کشور عراق و... که بر بنیاد آموزش‌های محیطی زبان عربی باشد.
- تأکید بر مطالعه ادبیات معاصر عرب و بهره‌گیری از تولیدات رسانه‌ای عرب به‌ویژه کاروان‌های تلویزیونی عرب‌زبان
- دعوت از استادان و آموزگاران متخصص زبان عربی برای برگزاری دوره‌های فشرده آموزش زبان عربی
- توجه به پتانسیل مهمّ داخل کشور که در استان‌های جنوب غربی و جنوبی، هم‌وطنان عرب‌زبان سکونت دارند و می‌توان از استادان بومی آن استان‌ها به‌عنوان استاد مدعوّ در سایر نواحی کشور به نحو مطلوب و مؤثر بهره گرفت.
- تغییر در روش‌های منسوخ یا ناکارآمد آموزش زبان عربی؛ به‌عنوان مثال روش‌هایی که بر تقلید و تکرار صرف تکیه می‌کنند یا آموزش قواعد عربی را به‌صورت جزوه‌وار و بدون توجه به بافتار زبان در نظر دارند باید با روش‌های جدید و تعاملی از جمله غوطه‌وری تعاملی جایگزین شوند.
- ایجاد علاقه و انگیزه در فراگیران زبان، باید به‌عنوان یک اولویت دائمی در آموزش رسمی زبان عربی در ایران مدنظر برنامه ریزان و متولیان امر قرار گیرد.

۶- نتیجه

نتیجه پژوهش مبین آن است که بهره‌گیری از روش غوطه‌وری تعاملی می‌تواند در چهارچوب محورهای زیر در یادگیری زبان عربی تأثیرگذار باشد:

الف- می‌تواند در ایجاد علاقه و انگیزه برای فراگیران بسیار کارآمد باشد.

ب- می‌تواند تأثیر چشمگیری بر کاهش دوره‌های آموزش زبان و افزایش بهره‌وری آموزشی داشته باشد.

ج- در صورتی که روش غوطه‌وری تعاملی، در سطوح مختلف آموزش زبان عربی در ایران، گسترش یابد، سه مهارت شنیداری، دیداری و نوشتاری زبان آموز تقویت می‌شود.

د- استفاده از روش غوطه‌وری تعاملی، مهارت آموز را برای ارتباط مؤثر با محیط عرب‌زبان و بهره‌گیری از عناصر محیطی آن کشورها نیز آماده می‌سازد.

ذ- می‌تواند به ایجاد ارتباط فعال میان گروه‌های آموزشی زبان عربی داخل کشور با کشورهای عربی منجر شود.

همچنین مشخص شد نقش رویکرد غوطه‌محموری تعاملی می‌تواند در یادگیری مهارت‌های چهارگانه زبان آموز نیز مؤثر باشد، به این صورت که اصل مشارکت در رویکرد مذکور مورد تأکید است و مشارکت زبان آموزان در داخل گروه‌ها برای آموزش و تقویت مهارت‌های چهارگانه آنها باعث هم‌افزایی بین ایشان می‌شود؛ زیرا گفت‌وگوهای رد و بدل شده میان زبان آموزان در کنار دیده‌ها و نوشته‌های تجربی ایشان در داخل گروه‌بندی‌ها تقویت این مهارت‌ها را به دنبال خواهد داشت.

منابع و مآخذ

۱. حوریزاد، بهمن (۱۳۸۸). درس پژوهی، پژوهش مشارکتی کارکنان مدرسه «تهران». لوح زرین.
 ۲. بابکر، محمد احمد (۲۰۰۵ م). «الکفایات التعليمية اللازمة لمعلمي اللغة العربية لغير الناطقين بها»، *مجلة العربية للناطقين بغيرها*، السنة ۲، العدد ۲، يناير، صفحات ۳۲۱ - ۳۲۵.
 ۳. تابر، روبرت (۱۳۹۱). الفباي مدیریت کلاس درس: راهبردهایی برای آموزش اثربخش. ترجمه: محمدرضا سرکارآرانی. تهران: نشر مدرسه.
 ۴. الربابعة، إبراهيم حسن (۲۰۱۶ م). «الکفایات التعليمية للزامة لمعلمي اللغة العربية للناطقين بغيرها ومدى ممارستهم لها»، *مجلة دراسات العلوم الانسانية والاجتماعية*، المجلد ۴۳، ملحق ۴، صفحات ۱۶۵۱ - ۱۶۶۹.
 ۵. رسولي، حجت (۱۳۸۴) «مصادر الخلل في تعليم اللغة العربية فط الجامعات الإيرانية»، *مجلة بحوث العلوم الانسانية*، العددان ۴۷ و ۴۸، لفصلی الخريف والشتاء، صفحات ۴۳ - ۵۸.
 ۶. ساکی، رضا (۱۳۸۸). سوادپژوهشی معلم. تهران: انتشارات دانش آفرین.
 ۷. ساکی، رضا (۱۳۹۲). درس پژوهی: مبانی، اصول و روش اجرا، تهران: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.
 ۸. سالم مکرم، عبد العال (۱۹۹۵ م). اللغة العربية في رحاب القرآن الكريم، الطبعة الأولى: عالم الكتب.
 ۹. سلیمی، علی، (۱۳۸۶ ش)، آموزش عربی در مدارس و دانشگاه‌های ایران (نقص‌ها، کاستی‌ها و راهکارها)، مجموعه مقالات همایش مدیران گروه‌های عربی کشور، دانشگاه بوعلی همدان.
 ۱۰. عبد التواب، رمضان، مباحثی در فقه اللغة و زبانشناسی عربی، ترجمه حمید رضا شیخی، معاونت فرهنگی آستان قدس رضوی.
 ۱۱. طعیمة، رشدي أحمد و الآخرون (۲۰۱۰ م). *المرجع في مناهج تعليم اللغة العربية للناطقين بلغات أخرى*، نشر دارالفکر العربی، الطبعة الأولى، القاهرة، جمهورية العربية مصر.
 ۱۲. قسم تعلم العربية شبكة الجزيرة الإعلامية قطر www.learning.aljazeera.net
 ۱۳. محمدی، دانش (۱۳۹۵) «بررسی و نقد مطالعات برنامه درسی آموزش زبان عربی به غیر عرب زبانها»، *پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه های علوم انسانی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*، سال ۱۶، شماره ۶، بهمن و اسفند، صفحات ۱۹۹ - ۲۱۵.
 ۱۴. مجلسی، محمدباقر، (۱۳۶۴ ش)، بحار الأنوار، ج ۱، ج ۲، تهران، دار الكتب الإسلامية.
 ۱۵. معهد اللغة العربية لغير الناطقين بها بجامعة أم القرى www.uqu.edu.sa
- (۸) Arabic language courses in Department for Continuing Education University of Oxford: www.conted.ox.ac.uk
- (۹) Eton Institute of learning Arabic language, Headquartered in Dubai-UAE: www.etoninstitute.com
- (۱۰) Foreign Service Institute USA on net: www.state.gov/m/fsi
- (۱۱) Learn Arabic with Rosetta Stone: www.rosettastone.com

- (۱۲ Mukhlesur, Rahman (۲۰۱۴) “Arabic in India: Past, Present & Future”, Language in India Magazine, Vol. ۱۴, No. ۱۲, December, Pp. ۲۹۰–۳۰۶
- (۱۳ Qutbuddin, Tahera (۲۰۰۷) “Arabic in India: A Survey and Classification of Its Uses, Compared with Persian”, Journal of the American Oriental Society (JAOS), Vol. ۱۲۳, No. ۳, Pp. ۳۱۵–۳۳۸
- (۱۴ United States Department of State on net: www.state.gov
- (۱۵ Wyner, Gabriel (۲۰۱۱) Fluent Forever, Harmony Books Pub. New York, USA.

Interactive immersion approach and its effectiveness as a global strategy in Arabic language education

Considering the importance and position of the Arabic language as the official language of the Islamic religion and considering its important role in the regional arena, the teaching of this language is facing major challenges. Arabic language teachers do not feel the necessary efficiency in the process of teaching it. Perhaps the lack of use of regional and global experiences in the field of Arabic language education is another reason for the existence of weak points in Arabic language learning and teaching. One of the global methods in teaching Arabic is the interactive immersion approach and its effectiveness as a global strategy in teaching Arabic. Therefore, examining the dimensions of this issue shows the importance of the present research. The current study was written with the aim of introducing and expressing the importance of teaching Arabic language through interactive immersion method. The results of the research show that the interactive immersion method is one of the most efficient methods in teaching Arabic and can be implemented as part of the Arabic education curriculum.

Keywords: education, Arabic language, interactive immersion